

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
INNOVATION
RIVOJLANISH VAZIRLIGI

IQTIDORLI TALABALAR, MAGISTRANTLAR, TAYANCH
DOKTORANTLAR VA DOKTORANTLARNING

TAFAKKUR VA TALQIN

MAVZUSIDARESPUBLIKA
MIQYOSIDAGI ILMIY-AMALIY
ANJUMAN TO'PLAMI

Бухоро-2021

1. Bolalar adabiyoti va folklori fanidan o'quv-uslubiy majmua. Buxoro-2012. 269-278-betlar.
2. H.Uzoqov. Elbek. Tanlangan asarlar."Sharq" nashriyot matbaa kontserni bosh tahririyati. Toshkent. 1999.
3. H.Uzoqov. "O'z elining begi edi". "Qishloq hayoti" gazetasi, 1988-yil, 20-oktabr.

O'ZBEK XALQ QO'SHIQLARI TARBIYA VOSITASI SIFATIDA

N.K. Nurullayeva

Musiqqa talimi va san'at yo'nalishi I-bosqich magistranti

Annotasiya: Ushbu maqolada xalq musiqasi kelajak avlodning ongini yuksaltirishda muhim o'rin tutishi, inson hissiyotiga kuchli ta'sir ko'rsatish imkoniyatiga ega ekanligi, o'sib-ulg'ayib kelayotgan yosh avlodning musiqiy – axloqiy tarbiyasidagi eng kuchli vositalardan biri ekanligi ko'rsatilgan.

Kalit so'zlari: Musiqa, qo'shiq, fol'klor, lapar, terma, yalla, alla...

Musiqa san'ati insonning yoshligidan unga bevosita va kuchli ta'sir o'tkazib, uning umumiy madaniy rivojida katta o'rin tutadi. Jamiyat madaniy hayotida yanada kengroq o'rin tutayotgan musiqa kishiga butun hayot davomida uning doimiy hamrohi hisoblanadi. Musiqa yagona san'at bo'lib, inson yuragiga juda chuqur kirib borib, ana shu qalb tug'yonini yorqin ifodalash qudratiga ega.

Shuningdek, ajdodlarimizga munosib avlodni tarbiyalashda musiqaning ham munosib o'rni borligi ayni haqiqat. Demak, musiqa san'ati va ta'lim-tarbiyasi kishidagi insoniy fazilatlarni rivojlantirib, ruhiy poklanish va yuksalishga da'vat etadigan, insonning ichki olamini boyitadigan, iymon-e'tiqodini, irodasini mustahkamlaydigan, ijodini uyg'otadigan qudratli botiniy kuch-ma'naviyatning yuksalishini ta'minlaydi. Musiqa yordamida uning badiiy

Abdurahmon Jomiyning tarbiya to'grisidagi qarashlarida ham musiqiy tarbiya alohida o'rin egallagan, uning g'oyalarida barkamol inson kamolotida musiqa tarbiya vositasi sifatida e'tirof etilgan.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgach, barcha sohalar kabi milliy musiqa san'atiga e'tibor ham jiddiy tus oldi. Ayniqsa, o'quvchilarni ma'naviy tarbiyalash jarayonida milliy qadriyatlardan oqilona foydalanib, milliy ohanglarni his eta bilishni shakllantirish lozim. Insonning qaysi millatga mansubligi faqat g'oyagina emas, balki tuyg'u hamdir. Yigit-qizlarni aqliy-axloqiy, madaniy-ma'naviy jihatdan tayyorlamasdan, fanga iste'dodli yoshlarning kirib kelishini ta'minlamasdan, yoshlarni zamonaviy fan-texnikaning yutuqlaridan bahramand qilmasdan, qo'llab-quvvatlamasdan, ularning qadriga yetmasdan, ularga ishonib-ishonmasdan turib, mamlakatimiz ma'naviyatini rivojlantira olmaymiz. Shunday ekan, ularni ma'naviy barkamolikka erishishlarida milliy musiqamizning kuch-qudratiga tayangan holda ibratli pand-nasihatga boy, xalqona yo'lda yaratilgan kuy va qo'shiqlardan foydalanishimiz zarur.

Musiqa insonni yuksak did bilan qurollantiradi va ma'naviy dunyoqarashini shakllantiradi. Musiqa inson hissiyotiga kuchli ta'sir ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'lib, o'quvchilarni nafosat olamiga olib kirish va musiqiy estetik tarbiyasining muhim vositasi hisoblanadi.

Qo'shiqchilik san'ati o'sib ulg'ayib kelayotgan yosh avlodning musiqiy-estetik tarbiyasidagi eng kuchli vositalaridan biridir. Kuy, musiqa, ashula matni, ijrochi mahorati uyg'unlikda insonga har tomonlama ta'sir qilishni ta'minlaydi. Kuy va uning musiqiy ifodasi insonning hissiyotiga, matn esa uning sezgilari va ongiga ta'sir etadi. Qo'shiqchilik san'ati o'zbek xalqining barcha qatlamlariga singib ketgan. Qo'shiq- sehrli sadolardan uyushgan mo'jizalar dunyosi. U insonning eng birinchi san'ati, o'zini o'ragan dunyoga ilk munosabati. Inson dunyoga kelib, ko'z ocharkan, onaning ilk allasi bilan shu dunyo ohanglari olamiga kirib boradi va umrbod u bilan nafas oladi. Hoh alladir, hoh yalladir,

lapardir, o'landir, yor-yordir—agar u chinakam san'at asari bo'lsa, unda inson degan buyuk zot, uning boy ma'naviy olami Vatanga muhabbati, sadoqati, kayfiyati, taraqqiyot darajasi o'ziga xos tarzda nafas bilan aks etadi.

Yoshlarni tarbiyalashda milliy qis tuyg'ular, o'zaro hurmat istiqbollarini tarannum etuvchi xalq yo'lida yaratilgan qo'shiqlar yoshlar ongini ezgulikka to'ldiradi. Bundayin tarbiya uslubi orqali yoshlar xarakterlanib boradi.

Chunki, musiqa orqali yana takroran aytamizki, inson tarbiya topadi, xalqona yo'lida yaratilgan qo'shiqlar orqali kishilar tin oladilar. Biroz bo'lsada madaniy xordiq chiqaradilar, g'am-tashvishlarini unutadilar. Umuman olganda, milliy qo'shiq yoki musiqa inson qalbiga yaqin bo'ladi. Musiqa kelajak avlodlarining ongini yuksaltirishda muhim o'rin tutadi.

Musiqa madaniyati darsi nafaqat madaniy, balki siyosiy ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lib, uning naqadar ma'suliyatli ekanini his etmoq kerak. Yuksak ijodiy na'munalardan tortib, milliy folklorga qadar e'tibor berar ekanmiz, musiqa xalq va uni manfaati uchun xizmat qilishini anglab yetamiz. Kuy va qo'shiqlarda xalqning orzu-umidlari va armonlari yoritiladi. Xalq musiqasining chin asl mohiyatini anglab yetish uchun avvalo har bir shaxsning ma'naviy olami keng bo'lishi kerak.

Xalq qo'shiqlari hamma vaqt tarbiyaga ta'sir etish vositasi, ya'ni quroli hisoblangan. Uning yordamida xalq udum va an'analari, axloqiy normalari, milliy urf-odatlar yosh avlodga singdirib kelingan. Shuningdek, yosh avlod ongiga tabiat va jamiyat atrof muhit, turmush tarzi, o'zaro munosabatlar to'g'risida badiiy estetik tasavvurlar shakllana borgan.. Bu esa, qo'shiq folklor vositasi yordamida amalga oshirilgan. Xalqimiz madaniyatini va ma'naviyatini yuksaltirish, xususan, o'sib kelayotgan yosh avlod ta'lim-tarbiyasiga e'tibor hamda ularning dunyoqarashlarini kengaytirishda, erkin fikrlash qobiliyatlarini kuchaytirishda milliy musiqaning, ayniqsa, o'zbek xalq qo'shiqchiligining o'rnini beqiyosdir. Milliy musiqamiz durdonalari va an'anaviy qo'shiqlarimiz avvaldan xalqimiz orasida ardoqlanib, og'izdan-og'izga o'tib, kuylanib, sozlar

lapardir, o'landir, yor-yordir—agar u chinakam san'at asari bo'lsa, unda inson degan buyuk zot, uning boy ma'naviy olami Vatanga muhabbati, sadoqati, kayfiyati, taraqqiyot darajasi o'ziga xos tarzda nafas bilan aks etadi.

Yoshlarni tarbiyalashda milliy qis tuyg'ular, o'zaro hurmat istiqbollarini tarannum etuvchi xalq yo'lida yaratilgan qo'shiqlar yoshlar ongini ezgulikka to'ldiradi. Bundayin tarbiya uslubi orqali yoshlar xarakterlanib boradi.

Chunki, musiqa orqali yana takroran aytamizki, inson tarbiya topadi, xalqona yo'lida yaratilgan qo'shiqlar orqali kishilar tin oladilar. Biroz bo'lsada madaniy xordiq chiqaradilar, g'am-tashvishlarini unutadilar. Umuman olganda, milliy qo'shiq yoki musiqa inson qalbiga yaqin bo'ladi. Musiqa kelajak avlodlarining ongini yuksaltirishda muhim o'rin tutadi.

Musiqa madaniyati darsi nafaqat madaniy, balki siyosiy ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lib, uning naqadar ma'suliyatli ekanini his etmoq kerak. Yuksak ijodiy na'munalardan tortib, milliy folklorga qadar e'tibor berar ekanmiz, musiqa xalq va uni manfaati uchun xizmat qilishini anglab yetamiz. Kuy va qo'shiqlarda xalqning orzu-umidlari va armonlari yoritiladi. Xalq musiqasining chin asl mohiyatini anglab yetish uchun avvalo har bir shaxsning ma'naviy olami keng bo'lishi kerak.

Xalq qo'shiqlari hamma vaqt tarbiyaga ta'sir etish vositasi, ya'ni quroli hisoblangan. Uning yordamida xalq udum va an'analari, axloqiy normalari, milliy urf-odatlari yosh avlodga singdirib kelingan. Shuningdek, yosh avlod ongiga tabiat va jamiyat atrof muhit, turmush tarzi, o'zaro munosabatlar to'g'risida badiiy estetik tasavvurlar shakllana borgan.. Bu esa, qo'shiq folklor vositasi yordamida amalga oshirilgan. Xalqimiz madaniyatini va ma'naviyatini yuksaltirish, xususan, o'sib kelayotgan yosh avlod ta'lim-tarbiyasiga e'tibor hamda ularning dunyoqarashlarini kengaytirishda, erkin fikrlash qobiliyatlarini kuchaytirishda milliy musiqaning, ayniqsa, o'zbek xalq qo'shiqchiligining o'рни beqiyosdir. Milliy musiqamiz durdonalari va an'anaviy qo'shiqlarimiz avvaldan xalqimiz orasida ardoqlanib, og'izdan-og'izga o'tib, kuylanib, sozlar

orqali chalinib kelingan. O'zbek xalq musiqasi qadimiyligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi, unda mehnatkash xalqimizning hayoti va yashash tarzi aks etishi bilan birga rivoj topib borishi ham keng ko'rinadi.

Mustaqillik yillarida musiqa san'ati uning inson uchun tarbiyaviy ahamiyati rivojlandi, uning qirralari jilolandi. Go'zal milliy ohanglar, ular borasida milliy an'analar tiklandi. Ulug' musiqashunos olimlarning ishlari qaytadan ko'rib chiqildi. O'zbek xalq milliy qo'shiqchilik san'atida tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan asarlar yanada ko'proq yaratildi. Bunday asarlarga misol qilib, "Alla", lapar, lirik termalar, bolalar qo'shiqlari, "Yomg'ir yog'oloq", "Lolacha", "Boychechak", "Laylak keldi", "Sust xotin", "Lola I", "Lola II", mehnat qo'shiqlari, katta ashula, lirik, epic qo'shiqlar, mumtoz asarlarni aytib o'tish mumkin. O'zbek xalq kuy va qo'shiqlari shunchalar xilma-xilki, ular orqali bolalarni ma'naviy va axloqiy dunyosini har tomonlama o'stirish, oliyjanob fazilatlarini kamol toptirish mumkin.

Umumta'lim maktablarida musiqa madaniyati darsliklariga kiritilgan xalq qo'shiqlari o'quvchilarning ma'naviy, badiiy va axloqiy madaniyatini shakllantirishga, milliy g'urur va vatanparvarlik tarbiyasini amalga oshirishga, ijodiy mahorat, nafosat va badiiy didni o'stirishga, fikr doirasini kengaytirishga, mustaqillik va tashabbuskorlikni tarbiyalashga xizmat qiladi. Musiqa madaniyati darslarida xalq qo'shiqlarimizdan foydalanishning muhim ahamiyati shundaki, avvalo asrlar bo'yi yaratilgan milliy qo'shiqlarining insonlarga kuchli ta'siri yuksakligidadir.

O'zbek folklorida o'rganiladigan har bir qo'shiqning yoki hatti-harakatning ma'nosida xalqimizning azaliy tarixi yotadi. Aynan qo'shiqlar orqali kishilarning hayoti kuylangan, yashash tarzi turli harakatlar orqali aks ettirilgan. Musiqa madaniyati darslarida folklor namunalaridan foydalanishning qulay jihatlari shuki, oddiy xalq tili bilan kuylangan qo'shiqlar va harakatlar o'quvchi yoshlar

ongida tez shakllantiriladi. Musiqa san'ati insonni tarbiyalaydi, uni ezgulikka, kishilarni yaxshilik qilishga undaydi.

Birinchidan, har bir qo'shiq musiqa orqali insonda yashirinayotgan qobiliyat va iqtidorlarni topish imkoniyatini yuzaga keltiradi.

Ikkinchidan, san'at odamlardagi yomon sifatlarni bartaraf etishga yordam beradi. Milliy-madaniy merosni o'rganish va o'zlashtirish orqali o'zbek millatiga mansubligi bilan faxrlanish hissini uyg'otadi.

Uchinchidan, esa san'at kishilarni jamiyatdagi mavjud kamchilik va muammolarni hal etishga safarbar etadi. Musiqa orqali yana takroran aytamizki, inson tarbiya topadi, xalqona yo'lda yaratilgan qo'shiqlar orqali kishilar tin oladilar. Biroz bo'lsada madaniy xordiq chiqaradilar, g'am-tashvishlarini unutadilar. Umuman olganda, milliy qo'shiq yoki musiqa inson qalbiga yaqin bo'ladi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablari musiqa madaniyati darslarida olib borilgan amaliyot holatidan kelib chiqib shuni aytishimiz mumkinki, o'quvchilardan qanday o'zbek xalq qo'shiqlarini bilasizlar deb savol bersak, 4 -5 ta qo'shiqlarni sanab berishyapti xolos. Shuning uchun ko'proq xalq qo'shiqlarini dars jarayoniga olib kirish o'rinlidir.

O'zbek xalqining boshqa xalqlarda uchramaydigan andishalik, hayo, ibo, bir-birini qadrlashi, odob-axloq me'yorlarini ham musiqa tarbiyalay oladi. Ba'zi bir oramizda uchrab turadigan nobakor farzandlar o'z ota-onalarini xafa qilgan paytlarida, radio orqali pand-nasihatga oid qo'shiq tinglaganlarida o'z vaqtida uzr so'ragan paytlari ham bo'lgan. Chunki, milliy musiqa orqali insonda olijanoblik, ulug'vorlik yuzaga keladi. Musiqaning yoshlar tarbiyasidagi o'rni beqiyosdir. Biroq bugungi kunda yoshlarning musiqaga qiziqishlari biroz muammolar keltirib chiqarmoqda. Ko'plab yoshlar xorijiy musiqalarga taqlid qilgani holda o'zlarining ko'rinishlariga ham g'arbona tus bermoqdalar.. An'analarga sodiqlik tushunchalarini yoshlar ongiga sindirib borishda ularni

g'arbliklarga taqlid qilib kuylashni emas, balki milliy kuy va qo'shiqlarini tinglashni, o'zlariga tarbiyaviy saboq chiqarish lozimligini o'rgatish zarur.

Ayniqsa, o'quvchilarni ma'naviy tarbiyalash jarayonida milliy qadriyatlardan oqilona foydalanib, milliy ohanglarni his eta bilishni shakllantirish lozim. Insonning qaysi millatga mansubligi faqat g'oyagina emas, balki tuyg'u hamdir. Yigit-qizlarni aqliy-axloqiy, madaniy-ma'naviy jihatdan tayyorlamasdan, fanga iste'dodli yoshlarning kirib kelishini ta'minlamasdan, yoshlarni zamonaviy fan-texnikaning yutuqlaridan bahramand qilmasdan, ularning qadriga etmasdan, ularga ishonib-ishonmasdan turib, mamlakatimiz ma'naviyatini rivojlantira olmaymiz. Shunday ekan, ularni ma'naviy barkamolikka erishishlarida milliy musiqamizning kuch-qudratiga tayangan xolda ibratli pand-nasihatga boy, xalqona yo'lda yaratilgan kuy va qo'shiqlaridan foydalanishimiz zarur.

Mamlakatimizda yosh avlodni vatanga muxabbat ruhida tarbiyalashning muhim tarkibiy qismi nafosat tarbiyasi masalalarini hal qilishda jamiyat va davlat tomonidan qo'yilgan katta ma'suliyatni musiqa o'qituvchisining oldiga vazifa qilib qo'ymoqda. Musiqa san'atining bu kabi imkoniyatlari yangi avlodni tarbiyalashda, ularni barkamol bo'lib etishishlarida o'ziga xos va takrorlanmas manba bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1. Toshmatov O'. Fol'klor qo'shiqlari. Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti. T. 2003. 134 bet.
2. O'quvchilarda musiqiy- nafosat tarbiyasini shakllantirish yo'llari. Toshkent, 1992, 92 bet
3. H. Nurmatov. Musiqa va estetik madaniyat – Toshkent. T.D.P.U. 1995 yil.
4. Abdullayev R.T. O'zbek xalq og'zaki poetic ijodi, T. 1990.

5. Nurullayev.F.G`.Musiq ta'limida Buxoro fol'klor qo'shiqlarini o'rgatish jarayonini loyihalash .Buxoro musiqa fol'klorining tarixiy –nazariy va amaliy masalalari.2020.107 bet.
2. Karomatov F.O`zbek xalq musiqa merosi.Toshkent.1983.
3. Nurullayev.F.G`.Bolalarning estetik tarbiyasi shakllanishi Buxoro fol'lor qo'shiqlari misolida.Innovative Thoughts ,Research Idears and Inventions in Sciences.Newyork,USA.2021.

Iqtidorli talabalar, magistrantlar, tayanch doktorantlar va doktorantlarning ilmiy maqolalar to'plami – 2021

P.X. Кадилов У. Хайдаров Н. Орипова	<i>Обоснование методики развития скоростных качеств спринтеров учебно-тренировочной группы.....1587</i>
Sh.R.Saparova	<i>Ham ijodkor, ham murabbiy.....1593</i>
N.K. Nurullayeva	<i>O'zbek xalq qo'shiqlari tarbiya vositasi sifatida.....1597</i>